

**ARALARDIK JAIZKIBELERA,
LEHEN GIZONEN URRATSAK**

Eta antzinatiko egoitza bereziak Erdi Aroko zenbait berri lekuko direla

Juan San Martin

Ezaguna zaigun bezala, Euskal Herrian abelzaintzak, Neolitos garaitik gure mende honetara arte iraun du udarako larreetatik negukoetara aldaketazko ohitura. Urteko denboraldirik gehiena mendi altuetako larradietan igaro ondorean, udazkena heldu orduko mugitzen ziren Pirineo aldeko goiak utzi eta Ebro zein Garona inguruetako ibarretara edo Ifar-mendebalde mendietakoek itsashegaleko tokietara aldatuz, udaberriz bide beretik itzultzeko. Jakina, tartean bide luzeak ibili beharra zuten eta herrietako larreak alogeratzen zituzten abereak bazkatu beharrez; beraientzat hori zen ohizko eginkizuna berriz goietako larradietara joan arte.

Aralargo abeltzainek Jaizkibel mendi aldera aldatzeko ohitura zuten eta horren lekukoak ditugu bizi garenok ezagutu dugunaren arabera. Horrekin zer ikusirik badute 1935. urtean Jose Miel Barandiaranek Jaizkibelgo Izkulin deritzan tokian aurkitu zituen trikuharriak (dolmenak). Ikus Jesus Elosegik burutu zuen "Catálogo dolménico del País Vasco" lanean 188 eta 189 zenbakidun fitxak (*Pirineos* aldizkariaren 28-30. zenb.) 295. orrialdean zehaztasunez argitaratuak (Zaragoza, 1953). Hoietaz zenbait xehetasun eman nituen, 1997. urtean, *Hondarribia* (79. zenb., 26. orr.) aldizkaian: "Trikuharri eta harrespilak Jaizkibel mendian" titulupean azaldu nuen artikulu hartan.

Geroagokoak dira burdinaroko harrespilak (Cromlechs) eta horien aztarnak ageri dira aipatzen ditudan trikuharrietatik hurbil. Horiek katalogatzeaz arduratu zen Luis Peña Basurto. Ikus "Reconstitución y catalogación de los Cromlechs existentes en Guipúzcoa y sus zonas fronterizas con Navarra", *Munibe*, año XII (1960), 105-107. orrialdeetan datorren lana.

Baina bada, abelzaintza hura lekukotzen duen azalpen zehatzak eskaintzen dizkigun Erdi Aroko zenbait agiri, eta horien berri ere eman nahi nuke gaurko hontan.

José Goñi Gaztambide jaunak argitaratu berri duen *Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona, Tomo I, 829-1243* (1997) deritzan liburu ederrak edozein ikertzailearentzak eskaintzen ditu seirehun agiritik gora eta bertako 564. dokumentoan dioenez, Migel Gazteluk Aralarko San Migel Excelsis santutegiari *Leyurieta* eta *Leizanavar*-eko aberetegiak itzuli omen zizkion 1230. urtean. Testuak dioten bezala: "Sepan todos aqueyillos que esta carta verán, que yo don Miguel de Gaçtelu dexo a San Miguel de Çelsi sus bostaliças Leyurieta et Leyçanauar, que las tenía forçadas. Que non demande ninguna generatiön que de mí sea..." (liburu horrek 476. orrialdean dakarrenez).

Egia esan, egileak ez ditu kokatzen Leiurieta eta Leizanabar non diren, baina bi tokiok mende bat geroago aipatzen dira Hondarribiko eremuetan.

José María Lacarra historiagileak 1956ko urtarrilaren 10 eta 11.etan, Gipuzkoako Diputazioko Julio Urkixo Mintegiaren eskariz Donostian eman zituen hitzaldietan aipatzen zituen toki horiek Hondarribikotzat. Hitzaldiok, handik urtebetera, J. Urkixo Mintegi berak argitaratu zituen *Vasconia medieval, historia y filología* (1957) izenpean eta liburuxka horren 19. orrialdean irakur dezakegu honako hau: “San Miguel Excelsis enviaba sus ganados a pastar a los yermos de Fuenterrabía “en el término clamado Jog, e los seles que se claman Muginça, Adialove, Gaiztanos, Leyurieta, Leizanavar” (año 1371)”. Jaizkibel mendiaren itsashegalean aurkitu ditut azkenengo izen hoiek, orain Gaztarrotz, Leuta (Leiurieta) eta Lexanabar (Leizanabar) deitzen direnak. Besteon azterrenik ez dut aurkitu. Badirudi izenez aldatuak direla.

Horiek eta Jaizkibelen agertzen diren zenbait antroponimo kontutan harturik, toponimia ikerketetarako duten balioagatik burutu nuen Euskaltzaindirako txosten bat, “Jaizkibel mendiko izen zahar batzuk” deritzana eta bertan sartu nituen guziok (ikus Euskera, XXXIII, 1988, 261-271. orrialdeetan). Baina lantxo hortan ematen nituen beste izenatariko batzuk, behar bada, izan daitezke *Muginça* eta *Adialove* zirenen lekua hartu dutenak.

Leku-izenen bilketa hortan, lortu ahal izan nuen kartografiak gainera, Maximo Sagartzazu, Iñaxio Justizkoa eta orain Esteuz berrin bizi den Luis Muguruza izan nituen informatzailerik onenak. Gainera, L. Muguruza Amezketakoa da izatez eta mutikotatik etortzen zen bere aitona Jose Mari Muguruza amezketarra Aralargo larradietatik negua Burkaitz egoitzan igarotzera.

Jaizkibel mendiaren Ifarraldetik, itsasalderako malda erdialdetik beheruntza Pasaia eta Hondarribiaren muga ondoan daude Gaztarrotz, Leiurieta eta Leizanabar. Harkaitzeko estalpeetan horma eroriak aurkitzen dira hiru tokiotan. Zalanzarik gabe, uste dut, aurretik ere abeltzainen egoitzak izango zirela hondarribietan (Hondarribian bertan “mimarri”tzat ezagutzen den harri mota) erosio kimikoaz berez egiten dituen harpeok, geomorfologian “*taffoni*” deitzen direnak.

Gero, “*taffoni*” harkaizpe horietan bizitzeko egoitza aukera hobean jartzeko, harlanduzko hormak egitura poligonalez eraikiz (teknikaz “*opus poligonale*” deritzaiena), eta hormen buru gainekaldetik haitz bizian zizelez hodi erako ubideak irekiz eta barnekaldean eserleku zein lotarako lekuak ere zizelez harri bizian landuz. Harpeon lur azalean, han-hemenka, harri-industria aztarnak aurkitu nituen: suharrizko zenbait printza, gune, zulakaitz printza, marruska, muxardura, horztun eta abar, solairu azalean. Zalantzarik gabe Eneolitos garaiko aztarnak dira eta nork daki Neolitos garaira ez ote diren iristen. Hori zehatz argitzeko beharrezkoa da aztarnategietan indusketak egitea.

Egoitza era hortara prestatzeko ideia hori agian Aralardik etorri zen; han 1918. urtean Telesforo Aranzadik egin zituen ikerkuntzak erakusten digutenez. Itxura batean, haiekin duen desberdintasun bakarra, han harria landugabeko eraiketak zirela eta hemen ordea harlanduz eginak. Ikus T. Aranzadiren ikerlana:

“Apriscos recientes á modo de Tholos prehistóricos en el Aralar navarro”, *Revue Internationale des Etudes Basques*, Tome X (1919), 72-82. orr. Iker lan hura argazkiz datorrenez, irakurlea, ikusi orduko laster ohartuko da berain egitura orokorra hemengoan oso antzerakoa dela. Esan bezala, hemen Jaizkibelen harlanduzko eraikuntzan aritu ziren eta han ez. Horregatik, Aralargoek ez zuten euri urak bideratzeko hodi gisako erarik, baina bai hemengoek. Baina aurkitu dudan gauzarik harrigarriena Aiardiko harpe batean izan da, egoitzetariko batek barnekaldea bi zatitan banatua du eta bere parterik txikienerako sarrera atzetat harlandu biribila du, gurpila bezala mugitzekoa. Asia mendebaldean edo Europako ekalde mugetan aurkitzen diren antzinako hobien itxurako oroimena bururatzen zait, baina hori asko esatea litzake eta oraingoz ezin ezer argitu beharrezko indusketak egingabe.

Aurkikuntzok 1985tik 1987ra bitartean egin nituen eta berehala Aranzadi Zientzi Elkarteari aditzera eman nion eta geroztik zenbait aldiz bisitatu dituzte J. Altuna, K. Mariezkurrena, F. Etxeberria, F. J. Zumalabe eta bestek. Baita J. Caro Barojak ere, hormen noiztikakoaz bere iritzia eman zezan eta, bere ustez, Erdi Arotik haruntza urrutiago joaterik ez zegoela esan zidan. Beraz, egoitzak zaharagoak izanarren, badirudi hormen eraikuntzak Hondarribian hargintza indartu zenekoak direla.

Munibe-ren 10. eraskina osatzen duen *Gipuzkoako Karta Arkeologikoa. II. Haitzuloak* (1995) deritzan katalogoan 693 eta 703 zenbakiz agertzen dira Gaztarrotz eta Lexanabar, fitxaz lekukotasunak emanaz eta harkaitz estalpe batzuren marrazkiak eskainiz.

Baina horiek ez dira Eneolitos aldiko aztarnak agertzen diren harkaitzezko estalpe bakarrak, 1985eko urtarrilaren 6an, lehenengo aurkitu nituen Martitz eta Burkaitz deitzen diren tokiak hor dira; harrezgeroztik, horiez gainera, baita ere Aiardi, Munaundi, Laundo, Leuta (Leiurieta), eta beste. Guziak dira “*taffoni*” deritzaien horietako harpeak, Gaztarrotz, Leiurieta eta Leizanabarkoak bezala landuak.

Aspaldi eman nioen Hondarribiko Udalekoei egoitza horien berri, arduraz har zezaten inguru horietan zerbait egiteko asmorik baldin bazuten alde zuretik aditzera eman zezagun, neri edo Aranzadi Zientzi Elkartekoei, baina alperrikakoa izan zen. Martitz hondatu zuten, bertan zuhaitzen ereintzarako tresneria gordetzeko etxola eraikiz eta Laundo kanpin egiteko erabili zuten zutenez goitik-behera hormak autsi zizkioten. Azterketa zehatzak denboraz egiten ez badira, horietako beste batzuk ere arriskuan daudela esango nuke.

Dena den, lekukotasunon garrantzia adierazte honek agintariak adi ipiniko dituen ustean jartzen dut itxaropena.

LABURPENA

Ezaguna genuen Aralardik larraldaketaz negua igarotzera Jaizkibelera etortzeko ohitura, baita ere inguru hoietan katalogatuak ziren trikuharriak zeintzuren arabera zentzuzkotzat jotzen zen Neolitos garaitik gure egunotara arte etenik gabe zetorkigula uste izatea. Baina egileak XIII eta XIV. mendeetako ageriak ere gehitu dizkigu. non aipatzen diren zenbait leku-izen eta aldi berean leku horietan egin dituen azterketetatik aurkitu izan ditu harpe horraz eraikiak. Hauek T. Aranzadi zenak Aralarren antzerako eraikuntzez egin zuen ikerlanarekin konparaketak eginaz aperejugintzaz dituzten aldiak adierazten ditu eta aldi berean aipatzen diren toki horietan aurkitu dituen suharriak lekukotzat jarriz zalantzarik gabe ziurtatzen digu. uste zen bezala, jatorriz Neolitos garaitikakoak direla neguko egoitzok.

RESUME

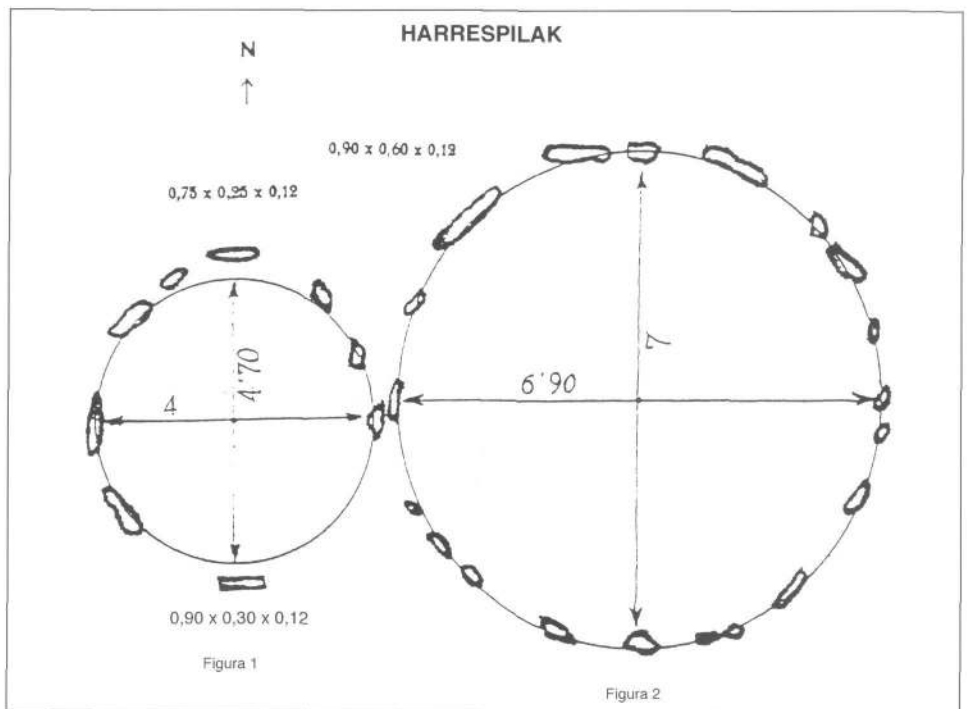
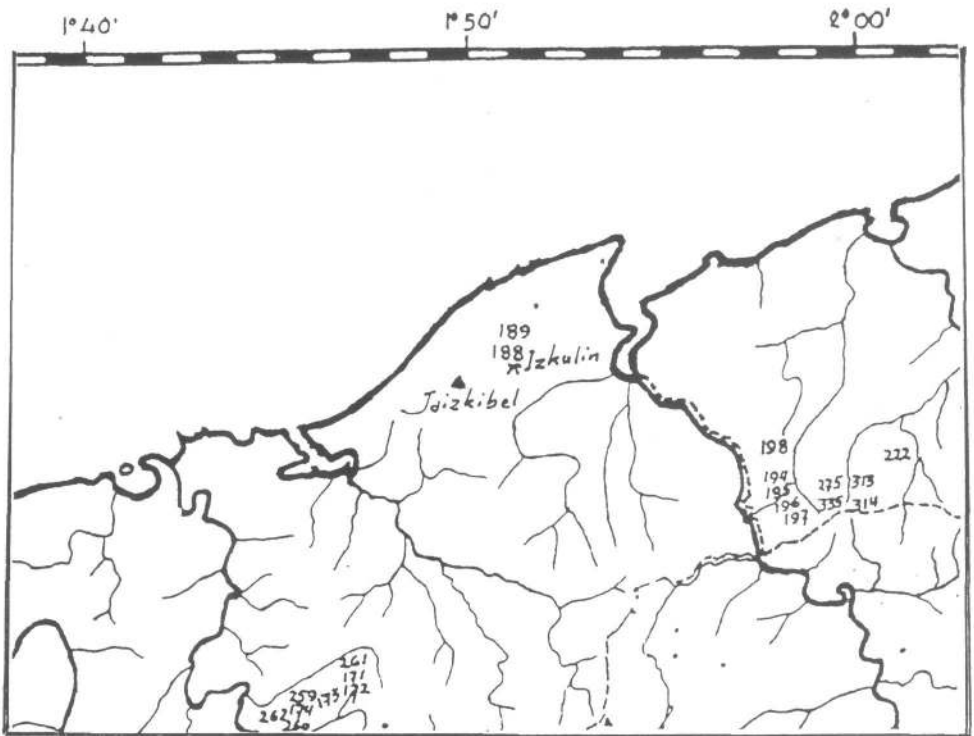
La transhumance n'était pas connue depuis Aralar jusqu'aux pâturages de Jaizkibel durant la période d'hiver, et les dolmens qui s'y trouvent catalogués nous ont logiquement amenés à penser que cette coutume provenait à partir de l'état d'élevage du néolithique, et qui a subsisté jusqu'à nos jours. L'auteur qui ajoute des citations documentées des siècles XIII et XIV, et qui mentionne des lieux concrets, y a réalisé diverses prospections dont les découvertes nous montrent des bercaills rocheux avec des constructions en ruine, et il les compare à une étude réalisée par T. de Aranzadi à Aralar, sur des constructions similaires où il remarque les différences sur la manière de construire. De même, il apporte un échantillonnage considérable de silex, ce qui nous prouve que leur origine remonte au néolithique.

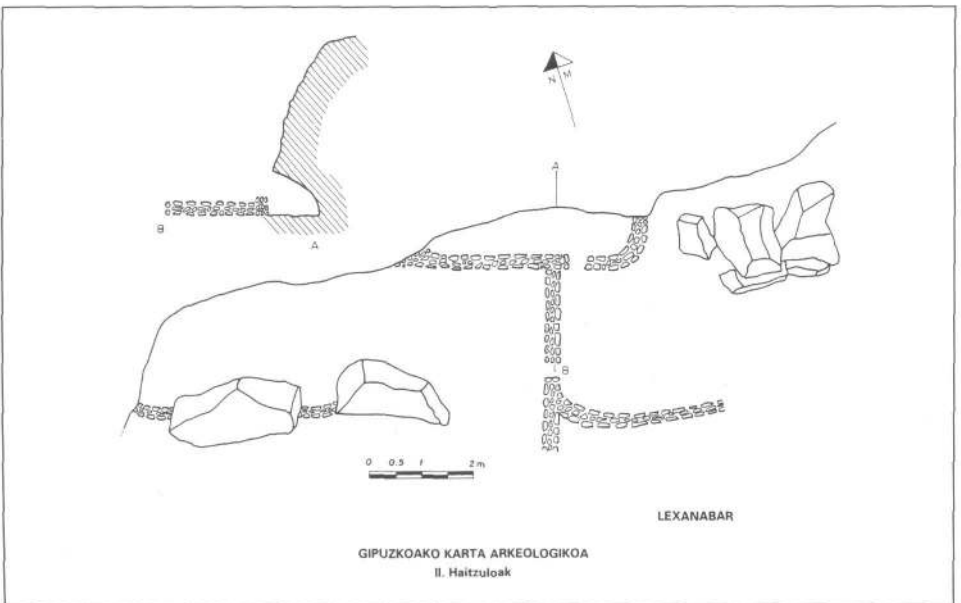
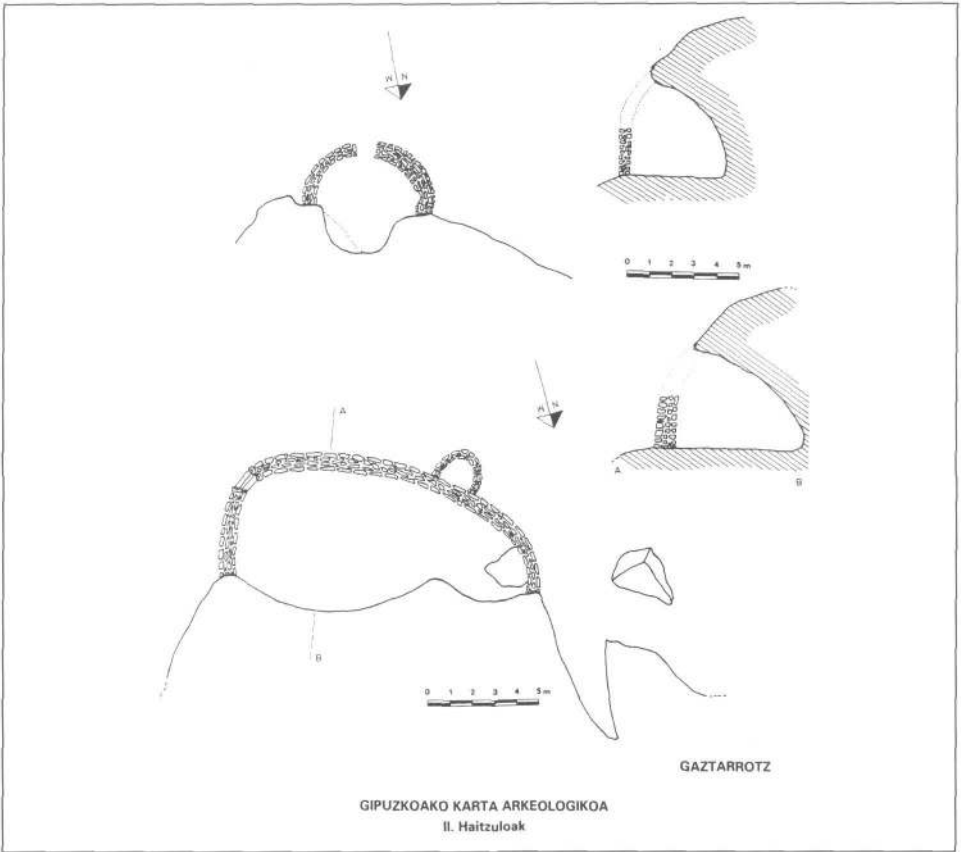
SUMMARY

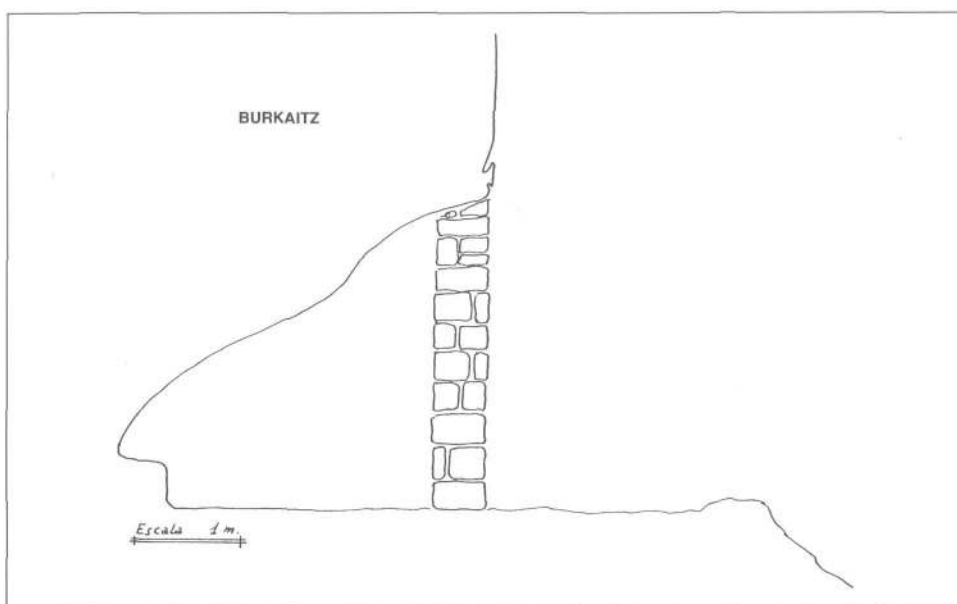
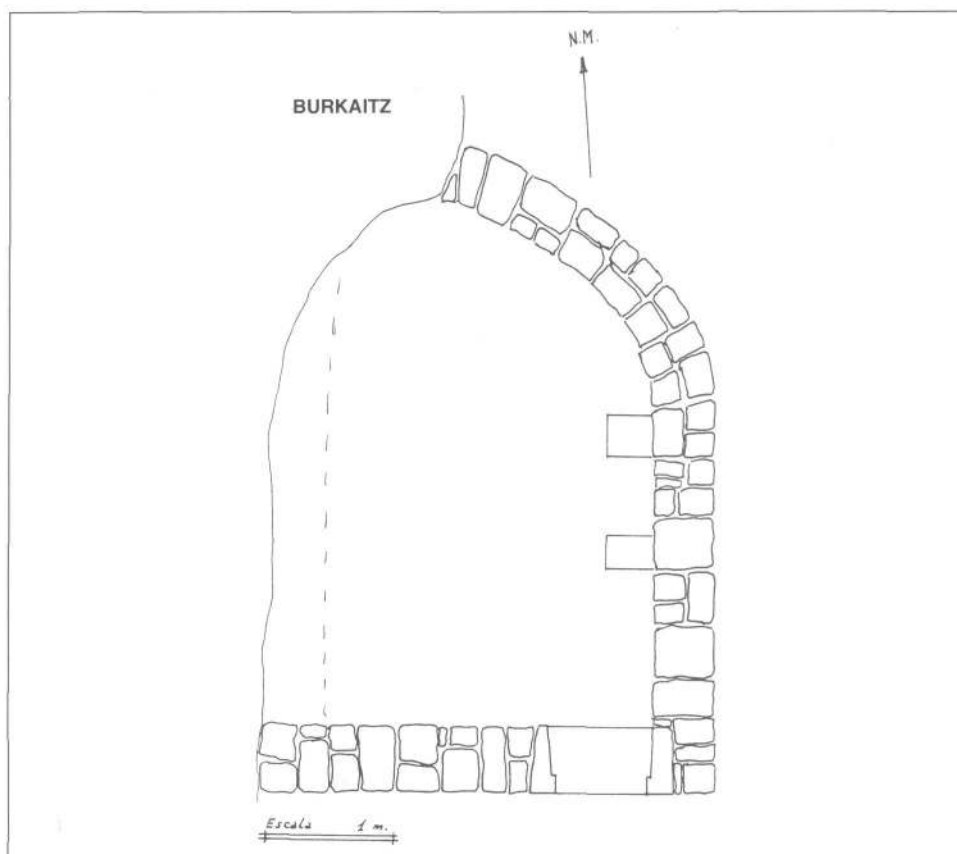
One already knew of the movement of sheep from Aralar to the pastures of Jaizkibel during the winter months. The dolmens found there induced one to believe that this practice came down from the Neolithic animal farmers and has lasted to this day. The author, who cites from documents of the XIII and XIV centuries which mention these places, carried out several surveys and discovered various rocky pastures with ruins which he compared with a study by T. de Aranzadi in Aralar on similar structures and noted the differences in construction. At the same time he presented a large range of samples of flint from these places which proved the neolithic origins.

RESUMEN

Nos era conocida la trashumancia desde Aralar a los pastizales del Jaizkibel, durante el período invernal, y los dólmenes allí catalogados lógicamente hacían sospechar que dicha costumbre provenía a partir del estadio ganadero del Neolítico, que ha perdurado hasta nuestros días. El autor que añade citas documentales de los siglos XIII y XIV, con menciones de lugares concretos, realizó en los mismos diversas prospecciones, que cuyos descubrimientos vienen a mostrarnos diversos apriscos rocosos con ruinas de construcciones y los compara con los de un estudio realizado por T. de Aranzadi en Aralar, sobre construcciones similares, y anota las diferencias en el aparejo. Al mismo tiempo aporta considerable muestra de sílex recogidos en dichos lugares los cuales evidencian el origen que nos remonta hasta el neolítico.

Gaztarrotz 1.

Gaztarrotz 2.

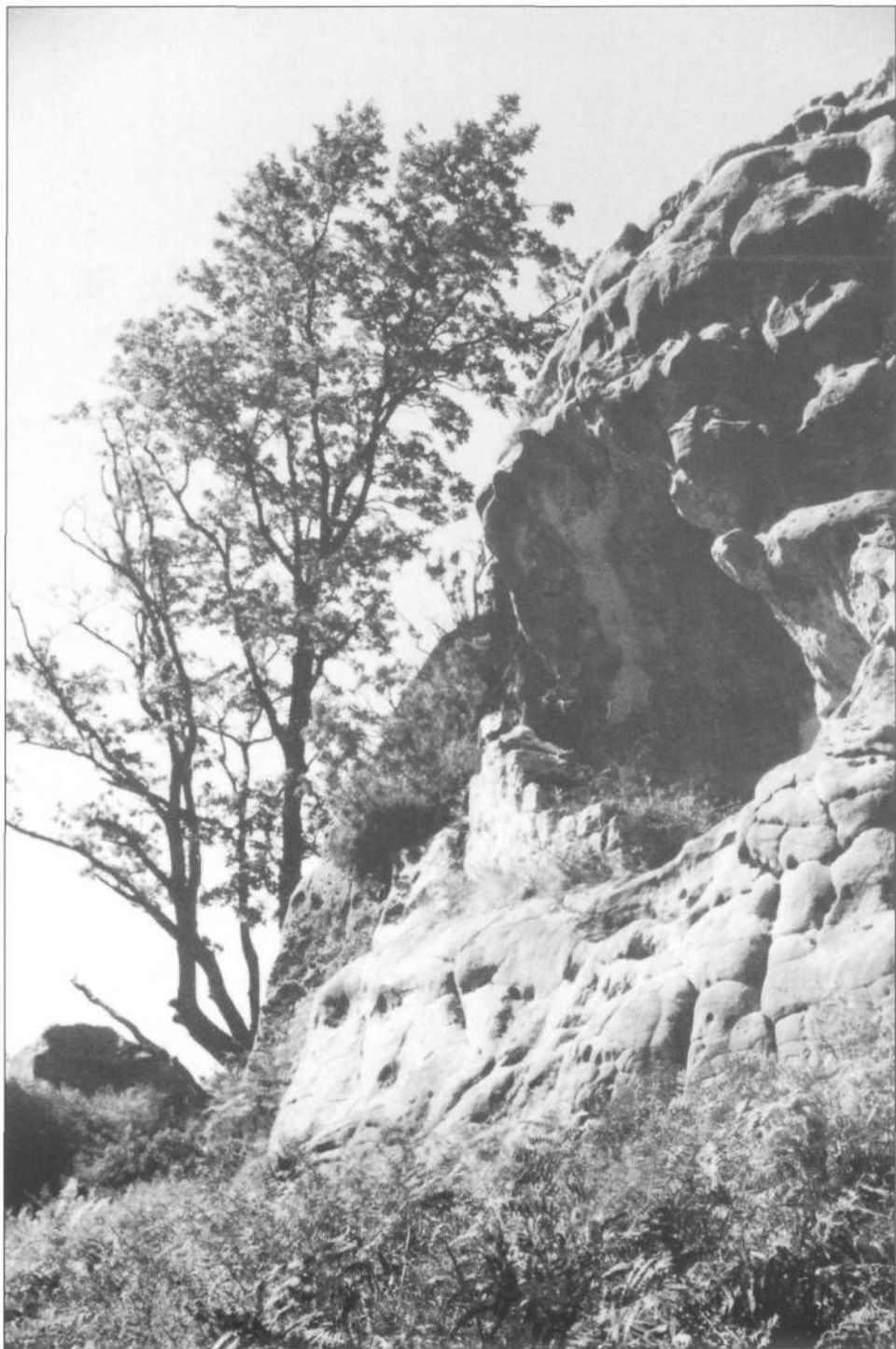
Gaztarrotz 3.

Burkaitz.

Lexanabar.

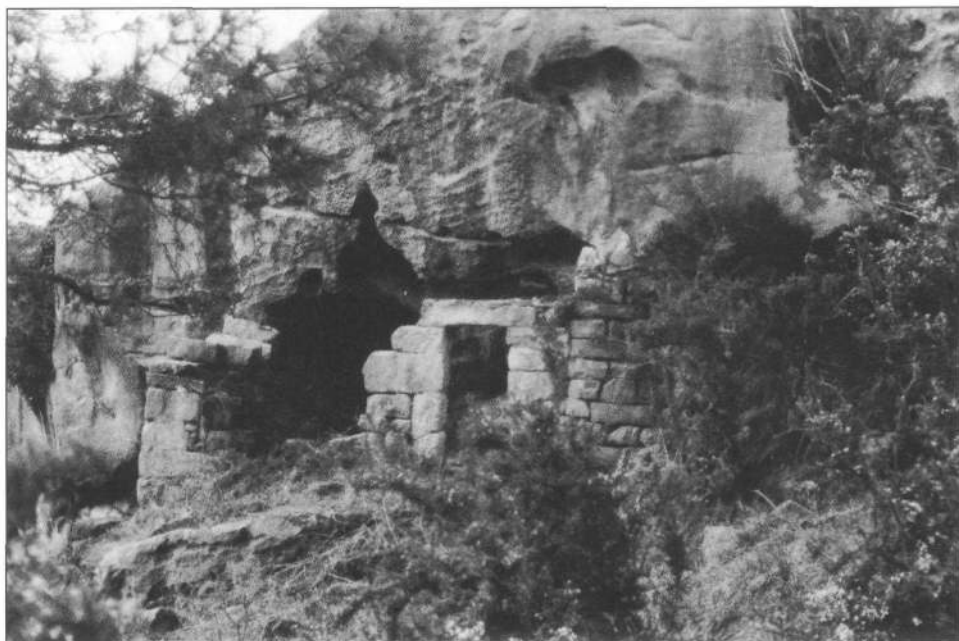
Lexanabar.

Leiurieta 2.

Galbarreta.

Leundo.